

## דן אבני־סגרה: הנוכח החדש של ישראל באזורה

אחד הפאראדוקסים הטיפוסיים למצב במזרח התיכון זה עשרים־וחמש שנה קשור בתחושה של קיפאון פוליטי, חרף שינויים ראדיקליים שהתחוללו הן במסגרת היחסים שבין המעצמות למדינות האיזור והן ביחסים שבין מדינות האיזור לבין עצמן. מי שמאזין כיום, למשל, לנאומים החוזרים־ונשנים באו"ם על המזרח התיכון, או קורא את הפרשנות בעתונות המקצועית והפופולארית, יוכל למצוא חזרות אין־קץ על הטיעונים שהושמעו בעבר לגבי הבעיות המרכזיות הפוקדות את האיזור. כך לגבי בעיית הגבולות, אף שעתה מדובר בגבולות שהשתנו תחילה בין 1947 ל־1948 ואחרי־כן בין 1948 ל־1967. כך גם, ובייחוד, לגבי אי־הכרה מהותית מצד הערבים במדינת־ישראל ולגבי דרישתה של ישראל להכרה זו. אפשר להצביע על תחושה של קיפאון גם לגבי מדיניות המעצמות באיזור. אף אם כיום, שלא כבעבר, אין בעיית החדירה הסובייטית לאיזור עומדת בראש דאגותיו של המערב, ואין פגיעה בעמדות המערב עומדת בראש השאיפות הדיפלומטיות של הסובייטים, הרי עתה כבעבר אין תיאום בין צרפת לארה"ב או בריטניה לגבי יעדים פוליטיים באיזור.

### שינויים במערך הגלובאלי

במזרח התיכון כבאזורים אחרים הושפעו היחסים בין המעצמות על־ידי "איזון האימה האטומית". איזון זה חייב את המעצמות לבחור, מצד אחד (ולעתים בעל כרחן), בדרך של קיום־צוות; ומצד שני, חייב אותן להתיר למדינות הקטנות מידה רחבה של עצמאות ושל התנהגות מאולתרת. הדבר תרם להגדלת מספרן של תקריות אלימות מכל הסוגים בין המדינות הערביות לבין עצמן. מצב זה השפיע על צורת ההתערבות הצבאית של המעצמות באיזור—החל בהתנגשות בין הבריטים לבין המצרים באזור־הסואץ ב־1953 והנחיתה האמריקאית בחוף ביירות ב־1958 וגמור בחדירת הרוסיה ובנסיגתם המסויגת.

הנפט גשאר עדיין הגורם החשוב ביותר בשיקולים האסטרטגיים והכלכליים של המעצמות במזרח התיכון גם אם אין איזור זה המקור היחיד לנפט. על שדות־הנפט ממזרח לסואץ נוספו מאז 1950 שדות־נפט ממערב לתעלה, בלוב ובאלג'יריה, וכן המצבורים המתפתחים־והולכים באפריקה, (בניגריה ובגאבון, למשל). גורמים נוספים וכבדי־משקל במאזן האנרגיה העולמי הם עתה שדות הנפט בים הצפוני, המבטיחים כבר לבריטניה את סיפוק מחצית צרכיה באנרגיה בשנות ה־80; המצבורים באלסקה; התפוקה הגוברת־והולכת של גז ונפט בברית־המועצות; וכמובן, פיתוחם של מקורות אלטרנטיביים לנפט על־ידי אמצעים טכנולוגיים חדישים. עם כל הצעקה הגדולה שהושמעה באחרונה סביב בעיית האנרגיה בעולם המערבי, אין ספק שהמחסור

אינו מחריד את המערב, לפחות מבחינה פוליטית, ככל שהחריד את אנגליה וצרפת בעת מיבצע-סואץ ב-1956. כל עוד העולם הערבי מפולג מבחינה פוליטית וחברתית, קשה לראות איך ייצור איחוד כלכלי נגד הקונה היחיד כמעט של הנפט שלו. אם הנפט עודו גורם חשוב בהתוויית מדיניותן של המעצמות כלפי המזרח התיכון, הנה שאר שיקולים מן העבר נעלמו לגמרי. כך, למשל, השיקול של הגנה על קווי-התחבורה והאסטרטגיה שקישרו את המרכזים האירופיים אל הקיסריות הקולוניאליות שלהן מזרחה לסואץ, וכן השיקולים הצבאיים בהקמת חגורה של בסיסים מערביים לאורך הגבול הדרום-מזרחי של ברית-המועצות ("הנדבך הצפוני" וכיו"ב). גם מבחינה מסחרית טהורה-כלומר, בחינת שוק ליצוא התעשייתי האירופי-שוב אין המזרח התיכון גורם בעל-חשיבות. כבר צוין לא פעם כי השוק הישראלי קונה מארצות אירופה יותר מן המדינות הערביות כולן. חשיבותו המסחרית של האזור לגבי המערב התחלפה בחשיבות פיננסית, ועיקר דאגתו של המערב כבר איננה למכור יותר סחורות אלא למנוע זעזועים בכלכלתו של המערב על-ידי הצטברות של הון עצום מתמלוגי הנפט בידי מספר מצומצם של שליטים ערביים.

בשנת 1973 אין לכאורה להעלות על הדעת שהמעצמות תנקוטנה כלפי מדינות האזור מדיניות של יד חזקה כגון זו שאימצו להן בעבר. לדוגמה: הצהרת-מדיניות חד-צדדית של כמה מדינות, כגון "ההצהרה המשולשת" של אנגליה, צרפת וארה"ב ב-1950; או פעולה צבאית דומה לזו של אנגליה וצרפת ב-1956 נגד מצרים; או הכרזה על דוקטרינה אמריקאית יחדנית כגון הדוקטרינה של אייזנהואר ב-1958. כיום המעצמות מעדיפות לשתף פעולה עם בנות-בריתן באזור. כך נוהגת רוסיה עם סוריה (ובשיעורים מועטים יותר, עם מצרים ועיראק), וכך נוהגת ארה"ב עם מדינת-ישראל וממלכת-ירדן. לעתים שיתוף-פעולה זה עם "מדינות-חסות" חורג מגבולות הרצון והתיכנון הפוליטי של המעצמות. אין הגדרה קולעת יותר למצב משונה זה מזו שנתן הנשיא נאצר המנוח, כאשר טען בזמנו כי "תלותו של המלווה בלווה גדולה מתלותו של הלווה במלווה".

#### שינויים בתחום המערך האזורי

השינוי הבולט והחשוב ביותר נוגע ליחס שבין הכוח הפוטנציאלי הערבי-הכולל לבין הכוח הפוטנציאלי הישראלי. כדי לתפוס את היקף השינוי, עלינו לזכור כי כל הסדר מדיני, אם יושג בכלל, חייב להיפנות על שיווי-משקל בין כוחות פוטנציאליים—ולא בין הכוחות הקינטיים, כלומר הכוחות-בפועל. משקל פוטנציאלי אינו מבטיח, כמובן, מצב של שלום; אך ברור כי כל-אימת שהאיזון הוא איזון של פוטנציאל כנגד כוח-בפועל נוצר מצב של אי-יציבות המונע השגת הסכם. ואכן, הסכם—בין בצורת חוזה בינלאומי ובין בצורה של תחוקה פנימית—הוא תמיד ביטוי, או תצלום, של מצב-כוחות מאוזן ברגע מסוים. עד 1967 עמדו היחסים בין ישראל לערבים בסימן של חוסר איזון של הפוטנציאל בין הצדדים. לכאורה, לפחות, היה היתרון כולו—בשטח הגיאוגרפי, בגודל האוכלוסיה, בשליטה על דרכים אסטרטגיות

ועל אוצרות טבע, ביכולת התקציבית, בכמות הנשק וכו'—בידי הערבים. בצד הישראלי, שאמנם גבר על הערבים בזכות היתרון של "קווים פנימיים" קצרים ובזכות רוח-היחידה ורוח-הצוות של חייליו, ניסה לסתום את הפער על-ידי עליונות איכותית והפעלה יעילה של כוח-בפועל. כך נוצרה עליונות טאקטית ישראלית, שהודות לה הצליחה ישראל לנצח את הערבים בשלש מלחמות. אך בעד העליונות של כוחה-בפועל שילמה ישראל מחיר לא קטן, והסכנות היו מרובות. במלחמת-העצמאות, כאשר הפער בין הפוטנציאל הערבי והכוח-בפועל של ישראל היה גדול ביותר, הושג האיזון למעשה במחיר-דמים, שהסתכם באחוז אחד של הרוגים מכלל האוכלוסיה העברית שנמצאה בארץ בפרוץ הקרבות. ההשש מפני אבידות בנפש הוא שהניע אחרי-כן את דוד בן-גוריון לדרוש את מירב החיפוי האסטרטגי האווירי מצד צרפת ובריטניה בזמן מיבצע-סיני. במקרה זה אפשר לומר כי הנצחון הושג במחיר-דמים מצומצם אך במחיר מדיני עצום, בצורת זיהויה של מדינת-ישראל עם הקולוניאליזם השוקע של מעצמות אירופה.

לבסוף, במלחמת-1967 הושגה עליונות הכוח-בפועל של ישראל על הערבים על-ידי גיוס טוטאלי של כל המשאבים הלאומיים, דבר שבלי ספק היה מביא להתמוטטות המשק, אילו נתארכה תקופת ההמתנה עוד זמן רב.

לנוכח עובדות אלו נוכל להעריך נכונה את היקף השינויים שחלו ביחסי הכוחות הפוטנציאליים בין ישראל לערבים בעקבות מלחמת-יוני. מלחמה זו הפכה את יחסי-הכוחות באיזור על פיהם. הפוטנציאל הערבי הוקטן קצת מבחינה טריטוריאלית (אף שקיצוץ זה היה גדול למדי לגבי ירדן), אך הוא הוקטן במידה ניכרת מבחינה כלכלית, צבאית ואסטרטגית. בגלל חוסר פוטנציאל תעשייתי-לאומי נאלצו מצרים—ובמידה מועטה יותר סוריה ועיראק—לשעבד את עצמתן הצבאית לאותה רמה שהתיר להן הספק הראשי, ברית-המועצות. לעומת זאת פיתחה ישראל, בעקבות הנצחון והודות לקליטה של כוח-אדם מנוסה ומעולה, תעשייה ששיחררה את המדינה לא מעט מתלות בספקי-נשק זרים. מלחמת-יוני ותוצאותיה הכבידו את המעמסה הכלכלית על המדינות הערביות והעלו את הוצאותיהן הצבאיות לרמה דומה לזו של ישראל (לערך 1,500 מיליון דולר בשנה), אך האחוז של הוצאות המלחמה בתקציבי המדינות הערביות גדל-והלך בעוד שבתקציבה של ישראל אחוז זה נמצא בירידה. הנה כך הגיעו הוצאות הבטחון של ישראל ומצרים בשנת 1971 לרבע מן התוצר הלאומי שלהן, בו-בזמן שב-1956 הוציאו המצרים לבטחון רק 7.9% מן התוצר הלאומי שלהם—כנגד 13.4% בישראל.

מצד האסטרטגיה איבדו הערבים את עליונותם על ישראל בכך שסיני, יהודה ושומרון ורמת-הגולן עברו לשלטון ישראל. האיום הערבי על מרכזי האוכלוסיה של ישראל הוחלף באיום ישראלי על מרכזי האוכלוסיה של שכנותיה. עתה צה"ל יושב במרחק 120 ק"מ מקאהיר, 60 ק"מ מדמשק ו-40 ק"מ מרבת-עמון, ואורך הגבולות היבשתיים של ישראל הוקטן ב-400 ק"מ לערך. המרחב ההגנתי האסטרטגי הוכפל פי כמה וכמה על-ידי הרחקת הבסיסים האוויריים של מצרים, סוריה וירדן

מלבה של מדינת-ישראל. אחד מנתיבי-התחבורה האסטרטגיים הבין-יבשתיים החשובים של העולם (תעלת-סואץ) הוצא מכלל שימוש ומשליטת-יחיד של מצרים. ישראל הפכה מעביר-נפט מן המפרץ הפרסי לים התיכון והיא שלטת על חלק מצינור-הנפט שבין ערב הסעודית לים התיכון, העובר את השטח הישראלי של רמת-הגולן. גם קווי-הנפט של החברה העיראקית מפרפוך לים התיכון נמצאים בטווח-פגיעה של צה"ל—לא פחות משדות-הנפט ובתי-הזיקוק הגדולים של מצרים לאורך ים-סוף. ולבסוף, החזקת שרם אל-שייך מעניקה לישראל לא רק הגנה על מצרי-אילת אלא גם בסיס קדמי להפעלת כוח-אוויר עד למצרים הדרומיים של ים-סוף. חשובה לא פחות העובדה שבעקבות הכיבושים של מלחמת יוני השיגה ישראל עצמאות מוחלטת מבחינת אספקט הנפט (ניצול בארות סיני), כוח-אדם למילוי צרכי התעשייה והחקלאות ("עבודה ערבית") ושוק חדש למוצריה, משני עברי הירדן. שינויים אלה ביחס הפוטנציאל ההדדי גררו אחריהם מכלול בעיות חדשות שאין ספק שהן עומדות כמכשולים רציניים על הדרך להשגת השלום—אבל אין בהם גם אחד הגראה גדול כל-כך כמכשול הקודם של חוסר-איוון מוחלט בין הפוטנציאל של שני הצדדים.

#### עיצוב חדש של מדיניות במזרח התיכון

בעקבות שינויים מהותיים ומופלגים אלה היה שינוי מדיניותם של כל הגורמים המעוניינים במזרח התיכון מחויב-המציאות. השינוי, כמובן, לא בא בן-לילה, ומלחמת-ההתשה היא מבחינה זו תקופה מכרעת יותר, למעשה, מאשר מלחמת-יוני. בתקופה זו ניסו המעצמות תחילה להמשיך במדיניות הקודמת, אך בהמשך הדברים, מתוך שיקולים הנובעים מן המצב האיזורי והגלובאלי, שינו את מדיניותן מן הקצה אל הקצה. בתקופה זו גם התגבשו ביתר-בהירות המטרות הפוליטיות של ישראל ושל הערבים.

א) עיצוב המדיניות של המעצמות. תהיינה מטרותיהן של המעצמות—ארצות-הברית, ברית-המועצות, אנגליה וצרפת—אשר תהיינה, כולן ניצבות בפני עובדה היסטורית מרכזית במזרח התיכון: חלל-הכוח שנפער עם שקיעתה של הקיסרות העותומאנית בעקבות מלחמת-העולם הראשונה.

הקיסרות העותומאנית היתה השניה בקיסרויות הוותיקות שחרבו בעקבות "המלחמה הגדולה". היעלמותן לא די שיצרה חלל של כוח במרכז אירופה ובמזרח וכן במזרח התיכון אלא אף שינתה באורח יסודי את עקרונות השלטון בשני האזורים. תחת איוון של תרבויות במסגרת פוליטית ושלטונית אחידה (השלטון העותומאני והשלטון ההאבסבורגי) נוצר איוון של מדינות לאומיות, המבוססות על עקרון החפיפה של לאום וטריטוריה, שלמעשה לא היו חופפים-בתכלית בשום מקום. התוצאה היתה שמנגנון שמירת השלום, שהיה צריך לפעול באורח אוטומטי על-ידי איוון הלאומים, השתבש מיד והוליד את המעצמות שהקימו אותו למלחמה חדשה. באירופה התמלא חלל הכוח, שנוצר אחרי מלחמת-העולם הראשונה, עם היעלם

הקיסרות ההאבסבורגית והתכווצותה של הקיסרות הצארית, על-ידי נוכחות צבאית, אידיאולוגית וכלכלית סובייטית, שכמובן לא התחשבה כלל בבעיית הלאומים. במקרים מסוימים אף פתרה אותה בצורה ברוטאלית וסופית על-ידי העברה המונית של חטיבות אתניות כגון הגרמנים של הוולגה והטאטארים של קרים בתחומי ברה"מ גופה וכגון הגרמנים באזורים שסופחו לפולין ולברה"מ או המיעוטים הגרמנים הוותיקים בתחומי צ'כוסלובקיה, פולין, רומניה וכו'.

החלל שנוצר במזרח התיכון עם שקיעת הקיסרות העותומאנית ופיצול האזור בין מדינות המבוססות (להלכה) על עקרון ההגדרה-העצמית הלאומית התמלא משך כעשרים שנה על-ידי נוכחות שלטונית קיסרית אנגלו-צרפתית. עם תום מלחמת-העולם השנייה התעוררו במזרח התיכון בעיות הקשורות באי-יציבותו של המנגנון החדש, שהתבסס על איזון-כביכול של לאומים. שנים רבות טישטשה התנועה הערבית את קיום הניגודים בין העמים השונים באזור, אך לא עד כדי למנוע מלחמות, או לפחות מצבי מתיחות, בין נוצרים ומוסלמים בלבנון, בין כורדים וערבים בעיראק, בין שבטי תימן או סודאן, ואף בין מיעוטים בסוריה. כן פרצו משברים בין המדינות השונות, והחריף שבהם, כידוע, זה שבין ישראל ושכנותיה.

על אף העובדה שאין המצב במזרח התיכון יכול להשתוות לזה של מרכז אירופה ומזרחה, אפייני החיפוש של המעצמות בשני האזורים האלה אחר מערכת דיפלומטית שתבטיח את היציבות. בתקופה שבין שתי המלחמות שימשו חווי-הבטחון השונים בין צרפת למדינות מזרח-אירופה משענת עיקרית למדיניותה של פאריז, ששאפה לשמירת הסטאטוס-קוו שנוצר כתוצאה מחוזה-ורסאי. תהליך זה של חיפוש מערכת אלטרנטיבית לכוח האימפריאליסטי לשם שמירת היציבות נדחה במזרח התיכון ב-20 שנה הודות למשטר המנדטים, אבל אחרי 1945 חלו שינויים מהירים בשיטות של מילוי החלל. מאז גמר המלחמה ועד 1954 לערך היה המנגנון הדיפלומטי-הצבאי שעליו התבססה שמירת הסטאטוס-קוו במזרח התיכון מערכת של חווי-בטחון בין בריטניה לבין המדינות הערביות, בסיוע עקיף מצד ארצות-הברית. מערכת זו, שגולת-כותרתה נועדה להיות חוזה-בגדאד משנת 1954, עלתה על שרטון בגלל התנגדותן של מצרים וסוריה באיזור, שנתמכה על-ידי הסובייטים מחוץ לאזור. המשבר שבא עם הריסתה של התכנית להגנה משותפת של בריטניה, ארה"ב והערבים—שבעקבותיו גם פרצה המערכה על סיני והסואץ—איפשר זו פעם ראשונה לברית-המועצות למלא חלק מן החלל שבמזרח התיכון, וכתוצאה מכך הניע את ארה"ב להתערב במישורים, אף זאת בפעם הראשונה, במשבר האזורי. כוונתנו, מצד אחד, לעיסקות-גשק ובניית סכר-אסואן על-ידי הרוסים, ומצד שני, בשלב מאוחר יותר, בהכרזה של דוקטרינת-אייזנהואר, שקדמה למהומות בירדן ובלבנון ב-1958.

בגלל הסכנות שבעימות ישר בין ארה"ב וברה"מ, ובעקבות הצורך המשותף של מעצמות-העל בקיום-צוות, לא הגיעה הנוכחות הפעילה של הסובייטים ושל האמרי-קאים כשומרי הסדר במזרח התיכון לממדים רציניים. תחת זאת הוסכם בין שני הצדדים, באורח גלוי פחות או יותר, שהתפקיד של מילוי החלל הפוטנציאלי במזרח

התיכון יונח למדינה הגדולה והחזקה באזור, כלומר מצרים. הדבר הוקל על-ידי המדיניות הפן-ערבית של נאצר, שהצביעה על אפשרות ללכד את כל הגורמים השונים והמפוררים שבאוכלוסיית האיזור, תחת גג אחד ומנהיגות אחת, זו של מצרים הערבאית. ברור כי במצב זה לא היה לישראל שום תפקיד למלאו באיזור ובמישור הגלובאלי, וכל נסיונותיה בשנות ה-60 להשיג הסכמים בעלי-משמעות של הגנה או של אספקת נשק או של סיוע כלכלי מארצות-הברית עלו בתוהו.

בעקבות מלחמת-יוני היינו עדים להתערבות ישרה גוברת-והולכת של ברית-המועצות ולשינוי מקביל במדיניותה של ארצות-הברית כלפי ישראל. מלחמת-ההתשה והסכם הפסקת-האש, שהושג בהתערבותה של ארה"ב ב-1970, היו למעשה תקופת-השיא של מדיניות ההתערבות הישרה של המעצמות, עד שברגע האחרון נרתעו שתיהן מסכנת העימות ועצרו את "בנות-חסותן" מלהמשיך במלחמה שעלולה היתה לסבך אותן עצמן בקרבות. הדבר האפייני הקשור בהסכם הפסקת-האש מאוגוסט 1970 הוא שהושם קץ לתהליך הלחימה בלי לקבוע שום חלופה ברורה, תוך שכל אחד מן הצדדים סובר כי הזמן והמקרה יפעלו לטובתו ויאפשרו לו ליצור עובדות בשטח, עובדות שתבטחנה לו יתרון.

שלש שנים אחרי הפסקת-האש ברור לכל מי הצד שנהנה יותר מן המצב המטושטש שנוצר. הבעיות הכלכליות הפנימיות של ברית-המועצות, הסכנה הסינית, התקרבותה של ארצות-הברית לפקין, המשבר הווייטנאמי, הצורך בהפסקתו של מירוץ-החימוש— כל אלה הניעו את וושינגטון ואת מוסקבה להכיר בצורך בקיום-צוות פעיל יותר ובהפחתת נקודות-החיפוך ביניהן. ההסכם, שנוקף לזכותו של קיסינג'ר והמוגדר לעתים כנסיון ליצור בין המעצמות "ברית קדושה" מסוג זו שהושגה באירופה אחרי מלחמות נפוליאון, מבטא את חתירתן של המעצמות לייצוב המצב הקיים ולא דווקא לפתרונות של בעיות. כאשר מתרגמים חתירה זו למושגי מדיניות אזורית של מעצמות במזרח התיכון, מתבררת הדינאמיקה ההופכת את ישראל לגורם היציב והמיצב המרכזי בשטח.

(ב) יחסים חדשים בתוך האיזור. באשר למדינות הערביות, קשה לדבר על שינוי במדיניות. כתוצאה מן הכשלון הצבאי ועקב היעלמו של מנהיג כשיעור-קומתו של עבד אל-נאצר, עקב התרופפות חברתית וכלכלית נמשכת תחת נטל המצב המלחמתי וכן עקב דיכוי האוכלוסייה ובריחת-מוחות מחמת הסתיידותם של משטרים צבאיים, לא יכלו המנהיגים הערבים המופים ליטול עליהם אחריות לשינוי במדיניות. לכן נצמדו לנוסחות מדיניות קודמות, שהמפורסמת שבהן כללה את שלושת ה"לאו"ים של ח'רטום. המלחמה בין פאקיסתן והודו, שאילצה את ברית-המועצות להעביר ציוד צבאי ממצרים להודו ומנעה, לדברי הנשיא סאדאת, את חידוש פעולות-האיבה בגיזרת תעלת-סואץ; שיפור היחסים בין ברית-המועצות ואירופה, ובמקביל לכך החרפת היחסים בין ארצות-הברית והערבים, בעיקר במצרים; הסירוב של ברית-המועצות להיכנס למלחמה נגד ישראל למען הערבים— כל אלה הגבירו את רגשי

המפח והחולשה של המנהיגות הערבית ומנעו כל אפשרות של נקיטת יזמה מדינית מצדה. יזמה זו היתה מחייבת, מן הסתם, ויתורים מסוימים לישראל, ובעיקר הכרה בכשלונו ובשינוי יסודי שחל ביחסי הכוחות. שום מנהיג ערבי לא יכול לקבל עליו אחריות כזאת בלי לסכן את שלטונו. מהצד הערבי לא היה, אפוא, מפנה במדיניות אלא היתה התמדה בעקרונות קודמים, שלא יכלו לספק את ישראל אף לא את הדרישה למילוי חלל-הכוח האזורי של המעצמות.

כנגד חוסר היזמה המדינית של הערבים, בלטה המדיניות החדשה של ישראל. באורח פאראדוקסלי, התבטאה מדיניות זו בעיקר בהימנעות מביטוי מפורש, הימנעות שתורצה בקיפאון ביחסים הפנימיים בישראל. לכאורה הצטיינה מדיניותה של ישראל בחוסר-גמישות, בחוסר-יזמה ובחוסר-בהירות לגבי היעדים; למעשה, התגבשו חוסר-יזמה וחוסר-דמיון אלה מצד המנהיגות הישראלית, ודבקותה הקישחת בכמה עקרונות פשוטים (כגון אי-חזרה לגבולות 1967, התנזרות מ"ציור מפות" בטרם-עת, אי-קביעת מדיניות כלפי הפלשתינאים וכו'), לכלל מדיניות עקיבה שאפשר לכנותה "אי-מוביליזם דינאמי" של ממשלת ישראל. אי-מוביליזם זה הוא שאיפשר לכוחות החדשים שנוצרו מן האיזון החדש בכוח הפוטנציאלי בין ישראל לערבים להתגבר ולהתבטא על אף היעדר תיכנון מדיני. אפשר אולי להאשים את המימשל הישראלי בחוסר-דמיון לגבי הגדרה של מדיניות ההולמת את העצמה החדשה של המדינה; אי-אפשר להאשימו שבלם את תהליך ההתעצמות הזוהי. כתוצאה מכך נוצר מצב שבתום 6 שנים לנצחון במלחמת-יוני נעשתה ישראל לא רק הגורם הצבאי החזק ביותר במזרח התיכון אלא גורם יחיד היכול למלא במידת-מה את החלל המדיני באזור של ארצות המזרח התיכון, בדומה לאיראן באזור המפרץ הפרסי.

המעצמות מיהרו להעריך את התפקיד האזורי החדש של ישראל יותר מאשר מדינות האיזור עצמן. אפשר אולי לומר שהבעיה החדשה והמרכזית ביחסים בין ישראל לערבים היא הפער בין הכרת המעצמות בתפקידה של ישראל כגורם מיצב באיזור לבין תחושת התפקיד הזוהי, הן מצד הקהל הישראלי הן מצד הקהל והמשטרים במדינות הערביות. רק כך אפשר להסביר את השינוי שחל ביחסי ישראל-ארה"ב ואת דאגתו של הישראלי המצוי-שעודו מופתע מהיקף הסיוע האמריקאי-לגבי תקפם ועצמתם של האינטרסים ההדדיים שהביאו ליצירת המצב הזוהי. במידה ידועה אפשר שחוסר-ההבנה מצד ישראל באשר להתנהגותה של ברית-המועצות כלפיה אף הוא נובע מכך שאין אנו מכירים את הדימוי החדש של ישראל בעיני ההנהגה הסובייטית.

ג) משמעות הממדים של ישראל במזרח התיכון. אם הנחותי אלו נכונות הן, נשאלת השאלה איך יכולה ישראל להתאים את עצמה לתפקידה החדש במזרח התיכון ומה הסיכונים והיתרונות העשויים לצמוח ממנו.

אשר לקריאה למלא את חלל-הכוח במזרח התיכון, ברור שהמסיבות עלולות להכתיב לישראל התנהגות החורגת מגדר רצונה ושאירותיה. כאשר כוח עומד בפני חלל,

אין לצפות לכך שהגיון הכוח יפעל בכיוון של ריסון דווקא. אם תאבה ישראל ואם תמאן, אין היא יכולה להישאר אדישה למתרחש בארצות השכנות. עצם נוכחותה ועצמתה השפיעו ב-1970 על מהלך הקרבות בין סוריה לירדן. לזכות עצמתה החדשה ביס-סוף אפשר לזקוף את העובדה שהמתיחות בין שתי הריפובליקות התימניות ובין סעודיה פחתה לאחר שפסקה ההתערבות המצרית עם תבוסתו של נאצר בסיני; ויש הרואה בהשפנת השלום בין צפון סודאן ודרומה ובשקט היחסי בין סומאליה ושכנותיה האפריקאיות תוצאה עקיפה מן המצב החדש שנוצר ביס-סוף בעקבות מלחמת-יוני, משהוחלפה העליונות המצרית בעליונות ישראלית. אם תאבה ישראל ואם תמאן, לא תוכל להימנע מלהתערב בנעשה בלבנון, ויש להניח כי במקרה של החרפת משבר הנפט תהיה נוכחותה בלב המערכת של העברת הנפט מעיראק, סעודיה ואיראן לים התיכון גותנת אותותיה בצורה זו או אחרת. מובן, אין זה תפקיד קל ונעים, ואין מנוס מפך שמצב היולי, שאין ביכלתה של ישראל להתנער ממנו, יתפרש במקומות רבים בעולם—בעיקר בחוגי השמאל—כמצב אימפריאליסטי מובהק. השאלה, אפוא, איננה דווקא איך תוכל ישראל לשנות מציאות אזורית נתונה אלא, בעיקר, איך תוכל למלא את תפקידיה החדשים במציאות הזאת.

אכן, המצב שמדינת-ישראל עומדת בפניו כיום הוא מפתיע ופאראדוקסלי. הואיל ואין המעצמות יכולות להסכים על מדיניות משותפת לגבי אזורנו גובר חופש-הפעולה של כל מדינות האיזור. החופש של ישראל מתבטא אמנם, למעשה, בעיקר באי-הסכמה עם עצירתו של תהליך האינרציה של הנצחון, שעה שרק ישראל לבדה יכולה לעצור את תהליך האינרציה של השפעת הכשלון על הערבים. אם נזכור שמשאבי-החוץ העיקריים העומדים לרשות ישראל—משאבי הכוח היהודי—אף הם מתחזקים והולכים מתוך תהליך אינרציה הקשור למהפכה המדעית והטכנולוגית העולמית, ברור כי אי-עשייה מצד ישראל פירושה תהליך מוגבר של צבירת כוח והגברת השפעתו על המדינה. תהליך זה וכוח זה יש להם הגיון משלהם, גם אם אינו מתבטא בבירור במדיניות המוצהרת של ההנהגה הישראלית. התוצאה היא יצירה פאראדוקסלית של מהפכה באמצעות אי-עשייה, מהפכה שבהכרח תתן אותותיה במזרח התיכון בכל המישורים.

מדינות החוששות מתוצאות הצטברותו של כוח זה יש אפוא שתי אפשרויות לפניהן אם רצונן לבלום את עצמתה של ישראל. הראשונה, שרוב המדינות הערביות עודן תומכות בה אף שקצרה ידן לממש אותה, היא הפעלת כוח נגדי שיוכל לגבור על ישראל. האפשרות השניה היא הכרה במעמדה החדש של ישראל כדי להקנות את הדחף שלה להתגוננות פעילה. כך נהגה ארצות-הברית עם סין, למשל, לאחר שהגיעה—אם גם באיחור רב—למסקנה שאין אפשרות לגבור בכוח על ממשלת פקין. דומה כי במוקדם או במאוחר כך תוצרכנה לנהוג מדינות המעוניינות ביציבות במזרח התיכון.